

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена визначенню ролі стратегічної компетенції у професійно-філологічній підготовці. Особлива увага приділяється етапам комунікативної діяльності та відповідним стратегіям. Описано процес впровадження стратегій досягнення та компенсації у процес опанування іноземної мови. Доведено важливість формування стратегічної компетенції у майбутніх викладачів філологічних спеціальностей.

Ключові слова: стратегічна компетенція; навчально-стратегічна компетенція; стратегії досягнення; продуктивні; рецептивні; інтерактивні та посередницькі стратегії.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із пріоритетних завдань «Стратегії реформування вищої освіти» є інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір, що неможливо без якісної іншомовної підготовки студентів та педагогічних кадрів вищих навчальних закладів. Останнє десятиліття було присвячене розробці ефективних педагогічних технологій та підготовці методичних матеріалів відповідно до вимог ради Європи. Наступним кроком, на нашу думку, є підготовка педагогічних кадрів, які б відповідали міжнародним стандартам та змогли забезпечити імплементацію вимог проекту «Тюнінг», Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Науковий тезаурус дослідження професійної підготовки майбутніх викладачів філологічних дисциплін включає психологічні, педагогічні та методологічні підходи до аналізу означеної проблеми. Зокрема, проблематикою підготовки педагогів займалися такі вчені, як К. Абульханова-Славська, А. Алексюк, С. Архангельський, І. Бех, Я. Боллобаш, В. Бондар, В. Буряк, В. Галузинський, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Ісаєв, В. Краєвський, Н. Кузьміна, З. Курлянд, О. Малихін, Н. Ничкало, І. Подласий, М. Фіцула, В. Шадриков та інші.

Інтенсифікації процесу підготовки майбутніх філологів присвячені роботи Г. Балакіної, Є. Белозерцева, І. Бім, Н. Гальскової, Н. Гез, Л. Калініної, Н. Коряковцевої, В. Мезінова, О. Солововой, О. Семенов, Л. Мацько, І. Огієнко О. Потебні, Г. Усатенко та інші.

Центральне місце у професійній підготовці майбутніх викладачів філологічних спеціальностей посідає

комунікативна направленість. Здійснення іншомовної міжкультурної комунікації стає можливим за умови якісної практичної підготовки студентів-філологів.

До складу комунікативної компетентності сьогодні відносять мовну, мовленнєву, лінгвосоціокультурну та навчально-стратегічну компетенції [3]. Сучасні дослідники говорять про різні складники комунікативної компетентності, однак у всіх моделях присутня стратегічна компетенція (L. F. Bachman, E. Berard, M. Breen, M. Canale, C. N. Candlin, J. A. van Ek, S. Savington, M. Swain).

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є аналіз ролі стратегічної компетенції у професійній підготовці майбутніх викладачів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «навчально-стратегічна компетентність» уперше описаний у роботах M. Canale та M. Swain на початку 80-х років. Навчально-стратегічна компетентність визначена ними як «досконале володіння стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю співрозмовників в одній або декількох сферах комунікативної компетентності, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування» [7, с. 16].

Стратегічна компетенція пронизує всі складники міжкультурної комунікативної компетенції та допомагає співвідносити комунікативні дії з метою спілкування та мовними засобами, що використовуються. Тому місце стратегічної компетенції в ієрархії взаємопов'язаних педагогічних категорій визначається так: професійна компетенція є загальною категорією, якій підпорядкована комунікативна компетенція, до

складу якої входить стратегічна компетенція, що детермінує комунікативність [4, с. 22–23].

С. Ніколаєва виділяє навчальну компетенцію, під якою розуміють здатність студента застосовувати раціональні прийоми розумової праці, стратегії оволодіння мовленнєвими, мовними, лінгвосоціокультурною компетенціями, а також уміння самостійної роботи з опанування іноземної мови. У навчальній компетенції автор розрізняє два типи стратегій: *навчальні* (навчальні стратегії (стратегії концентрації на навчанні, конкретному завданні; стратегії планування процесу учіння; стратегії контролю за розумінням, ходом виконання завдань; стратегії самооцінки виконання завдань стратегії запам'ятовування та ін.), *стратегії використання іноземної мови* у різних видах мовленнєвої діяльності (використання мовленнєвих кліше; моніторинг успішності усного висловлювання за допомогою жестів, міміки, дій слухача та ін.) та комунікативні стратегії (формулювання запитань з метою уточнення, корекції, здогад, стратегії керування емоційним напруженням, зменшення хвилювання; використання мови тіла, співробітництво з носіями мови) [3].

Стратегічна компетенція, яку часто називають компенсаторною, трактується як здатність користувача іноземної мови компенсувати в процесі спілкування недостатній рівень володіння іноземною мовою, брак мовленнєвого й соціального досвіду спілкування іноземною мовою, здатність користувача іноземної мови послуговатися комунікативними стратегіями у процесі іншомовного міжкультурного спілкування [1].

Т. Тимофєєва вважає, стратегічну компетенцію професійним новоутворенням, що презентує здатність особистості на основі набутих знань і сформованих умінь максимально ефективно досягати комунікативну мету спілкування, здатність успішно добирати й реалізовувати адекватний репертуар комунікативних стратегій відповідно до поставлених завдань і відповідної ситуації, що склалася [4, с. 22–23].

Стратегічну компетенцію також представлено як інтегративний феномен, що відображає здатність особистості використовувати засвоєний репертуар стратегій на основі засвоєних знань і адекватно сформованих умінь.

Оскільки предметом нашого дослідження є реалізація індивідуальних стратегій професійної підготовки майбутніх викладачів філологічних спеціальностей, питання використання стратегій в іншомовній діяльності та комунікації розглядалося нами з різних точок зору.

Термін «стратегія» трактується авторами Загальноєвропейських рекомендацій як певним чином організована, цілеспрямована та керована лінія поведінки, обрана індивідом для виконання завдання [9, с. 10].

W. Edmondson та J. House визначають стратегії навчання як предметні та розумові дії, котрі суб'єкт навчання застосовує з метою розширення можливостей сприйняття навчального матеріалу [8].

Отже, під індивідуальними стратегіями ми розуміємо способи, які цілеспрямовано використовуються майбутніми викладачами філологічних спеціальностей для мобілізації навичок і вмінь повно і точно зрозуміти основний та детальний зміст іншомовного

письмового або усного висловлювання, опрацювати його та відповідно відреагувати на нього.

Н. Чічеріна поділяє стратегії вивчення іноземної мови на стратегії читання, стратегії аудіювання, стратегії писемного мовлення та стратегії говоріння [5].

У Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти запропоновані блоки стратегій для створення та сприйняття текстів, інтеракції та медіації. У вказаному документі створення іншомовних текстів усних та писемних передбачає мобілізацію ресурсів мовця, балансування між різними компетенціями, використовуючи сильні та нівелюючи або приховуючи власні слабкі сторони, мовець залучає всі можливості, щоб якнайкраще виконати поставлене завдання [9, с. 57].

При цьому внутрішні ресурси мовця можуть активізуватися шляхом репетиції – свідомої підготовки (*rehearsing*); врахування особливостей аудиторії – використання ефективності різних стилів, планів і структуру дискурсу або формулювань, або перебудови мовлення (*considering audience*), використання довідкових джерел і ресурсів – звернення за допомогою та додатковою інформацією у разі її недостатності (*locating resources*).

Якщо необхідні ресурси не вдається залучити й активізувати, мовцю слід скоригувати завдання (*task adjustment*) або спростити його. Наприклад, замість аргументованої доповіді зробити коротке підготовлене повідомлення. У разі створення відповідної опори алгоритму, завдання можна ускладнити [9, с. 63].

Якщо мовцю не вистачає лінгвістичних засобів, щоб зробити повідомлення, йому потрібно говорити лише те, що він може висловити за допомогою наявних у нього мовних засобів. Повертаючись до цієї задачі пізніше, після отримання відповідної допомоги, мовцю слід доопрацювати мовленнєве повідомлення з опорою на додаткові лінгвістичні ресурси, щоб правильно сформулювати це висловлення та висловити свої думки.

Якщо ресурси обмежені, то учасник спілкування використовує стратегії «зникнення планки» (*avoidance strategies*) для успішного виконання завдання. Стратегії «підвищення планки» (*achievement strategies*) передбачені для виконання мовцем складнішого завдання, вибір конструктивного підходу до наявних ресурсів (досягнути приблизної точності, узагальнення завдяки спрощення висловлювання, перефразування, опису, залучаючи компенсацію (*compensating*), як от: вимова слова/висловлювання рідної мови нахшталт іноземної мови, начеб то роблячи їх іноземними (*foreigning L1*) [9].

Крім того, такі ситуації передбачають опору на набуті знання (*building on previous knowledge*), використання найдоступніших, заздалегідь відомих мовних засобів, у яких мовець не сумнівається, так званих «острівків упевненого використання», для створення опори, що допомагає упоратися з новою ситуацією або незнайомим поняттям, яке мовець хоче опанувати. Іноді мовець робить спроби побудувати висловлювання на основі мовних засобів, які він не чітко пам'ятає, але випробує (*trying out*).

Незважаючи на те, чи використовує мовець компенсацію, чи діє методом спроб і помилок, чи спирає-

ться на відомі йому орієнтири, зворотня реакція партнера по спілкуванню (його вираз обличчя, жести, подальший перебіг розмови та ін.) надає йому можливість контролювати успіх спілкування, його результати та ефективність (*monitoring success*). Крім того, спираючись на свої лінгвістичні знання або перебіг комунікації, мовець може свідомо помічати обмовки або помилки та виправляти їх, тобто здійснювати самокорекцію (*self-correction*), що є особливо актуальним для інтерактивних видів діяльності (написання доповідей, створення презентацій, представлення повідомлень тощо) [9, с. 63].

Зважаючи на вищезазначене, Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти представляють стратегії у чотирьох блоках:

1. Планування (*Planning*): прогнозування – вибір праксеограми (*framing (selecting praxeogram)*); визначення інформаційних розбіжностей і розбіжностей думок співрозмовників (*identifying information/ opinion gap; felicity conditions*); з'ясування передбачуваних елементів (*judging what can be presupposed*); планування кроків (*planning moves*).

2. Виконання (*Execution*): ініціювання спілкування (*taking the floor*); міжособистісна взаємодія (*interpersonal cooperating*); понятійна взаємодія (*ideational cooperating*); реакція на неочікуване (*dealing with the unexpected*); звернення за допомогою (*asking for help*).

3. Контроль і оцінювання (*Evaluation*): контроль сценарію-праксеограми (*schema & praxeogram monitoring*); контроль успіху (*effect & success monitoring*).

4. Виправлення (*Repair*): звернення за роз'ясненнями (*asking for clarification*); надання роз'яснень (*giving clarification*); відновлення комунікації (*communication repair*) [9, с. 85].

Найбільш вживаною класифікацією навчальних стратегій вважається класифікація, запропонована R. Oxford. Дослідниця пропонує поділяти стратегії на основні та допоміжні. До основних належать: стратегії запам'ятовування, когнітивні стратегії, компенсаторні стратегії. Допоміжними стратегіями автор вважає: метакогнітивні стратегії, афективні стратегії та соціальні стратегії [10].

А. Щукін розглядає дві групи стратегій: прямі та непрямі. До першої групи належать стратегії пам'яті, когнітивні та компенсаторні. Вони означають уміння зосередитись, планувати свою діяльність та оцінювати результати. До другої групи відносять метакогнітивні, емоційні та соціальні стратегії. Соціальні стратегії охоплюють уміння та бажання ставити запитання, отримувати інформацію та співпрацювати. Емоційні стратегії покликані зменшити тривожність та хвилювання, слугують засобом заохочення та мотивації [6].

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти приділяють основну увагу комунікативним стратегіям, які розглядаються як спосіб виконання комунікативних завдань. Прогрес у вивченні мови «виявляється з більшою очевидністю у здатності учня виконувати безпосередньо мовленнєву діяльність та оперувати комунікативними стратегіями» [9, с. 57]. У цьому випадку функція викладача – допомогти учням оволодіти певними комунікативними стратегіями, які б дозволили їм успішно здійснювати різні види комуні-

кативної мовленнєвої діяльності: сприймання (рецептивні стратегії), продукування (продуктивні стратегії), інтеракцію (інтерактивні стратегії), медіацію (посередницькі стратегії).

У контексті сучасного підходу до мовної освіти викладачеві слід звернути увагу на те, що вибір стратегії залежить як від виду комунікативної мовленнєвої діяльності, так і від етапів, за якими будується будь-яка діяльність: планування, виконання, оцінювання результату, корекція.

Систематизація видів комунікативних стратегій, виділених у Загальноєвропейських Рекомендаціях по етапам, була здійснена О. Мисечко [2].

У запропонованій системі існує чотири етапи: етап планування, виконання, оцінювання результатів та корекції. Стратегії розділені на чотири види: продуктивні стратегії (усне і письмове монологічне мовлення), рецептивні (аудіювання, читання), інтерактивні (усне і письмове діалогічне мовлення), посередницькі стратегії (усний і письмовий переклад, реферування, переказ).

Під час комунікативної діяльності на етапі планування мовці використовують наступні продуктивні стратегії в усному та письмовому монологічному мовленні: активізація внутрішніх ресурсів з можливою свідомою попередньою підготовкою; урахування особливостей аудиторії при виборі стилю, структури дискурсу, формулювань; підготовка допоміжних засобів; при наявності необхідних засобів – розширення завдання; уточнення комунікативного наміру. Серед рецептивних стратегій на цьому етапі виділяють такі: активізація лінгвістичних та загальнокультурних знань; імовірнісне передбачення організаційної структури та змісту інформації. В усному та писемному діалогічному мовленні використовують інтерактивні стратегії активізації можливих варіантів розгортання комунікативної взаємодії; визначення прогалів у точках зору та наявній інформації між співрозмовниками; планування своїх дій. Водночас, посередницькі стратегії на етапі планування виглядають так: попередня організація та максималізація ресурсів; підбір опор; підготовка тематичного словника (глосарія); урахування потреб співрозмовників; встановлення одиниць об'єму інтерпретованого матеріалу.

Наступним етапом є виконання комунікативної діяльності. На цьому етапі серед продуктивних стратегій виділяють: використання стратегії ухиляння та компенсаторних стратегій: спрощення, наближене висловлювання, перефразування, описове формулювання, уподібнення рідної мови іноземній тощо; використання традиційних кліше; експериментування з мовними одиницями, в яких не зовсім впевнений. Серед рецептивних стратегій бачимо: ідентифікацію отриманої лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації; виведення з отриманої інформації загального розуміння; побудову гіпотези стосовно комунікативного наміру контексту. Передача черги іншому учаснику взаємодії; міжособистісна співпраця для підтримання комунікативної взаємодії; досягнення взаємного розуміння; апелювання до співрозмовника по допомогу – інтерактивні стратегії, що використовуються на даному етапі. До посередницьких страте-

гій цього етапу можна віднести одночасну переробку отриманого об'єму інформації й спрямування уваги на наступний; занотовування можливих варіантів, еквівалентів; та ліквідацію прогалин.

На наступному етапі відбувається оцінювання результатів. Серед продуктивних стратегій виділяють: моніторинг успішності висловлювання за допомогою виразу обличчя, жестів і дій слухача тощо. До рецептивних стратегій на цьому етапі відносять стратегію перевірки гіпотези. Інтерактивні стратегії – це моніторинг відповідності взаємодії першочерговому задуму; та моніторинг результативності й успішності взаємодії. На даному етапі посередницькими стратегіями можна назвати перевірку смислової узгодженості оригінального варіанту й інтерпретації; перевірку адекватності використаних мовних засобів.

Останнім етапом є корекція. В усному та письмовому монологічному мовленні серед продуктивних стратегій слід звернути увагу на самокорекцію. У аудіюванні та читанні основними є повернення до початкового етапу з метою повторного перегляду гіпотези. На цьому етапі серед інтерактивних стратегій виділяють: надання чи запит роз'яснення на смислового чи лінгвістичного рівні; розв'язання непорозуміння; відновлення спілкування. Щодо останнього блоку стратегій, то на етапі корекції можна виокремити такі посередницькі стратегії: уточнення з використанням словників, тезаурусів; консультації з експертами, джерелами тощо [2].

Як бачимо, запропоновані стратегії постійно використовуються викладачами філологічних дисциплін на кожному зі згаданих етапів комунікативної діяльності. Якщо викладач прагне збагатити комунікативні вміння своїх студентів/учнів, розширити їхні мовні можливості, йому слід навчити їх використовувати стратегії досягнення.

Стратегії досягнення проявляються на рівні слова, речення, дискурсу. На рівні слова / речення це можуть бути: запозичення з іншої мови (в т.ч. рідної); уподібнення слова рідної мови іншомовному за допомогою вимови чи додавання іншомовних морфем або перенесення інтонаційного малюнку речення з однієї мови в іншу без необхідних структурних змін, а також

уживання так званих «зрадливих друзів перекладача». Подібні стратегії застосовуються підсвідомо. Викладачеві потрібно навчити студентів/учнів використовувати стратегії узагальнення, перефразування, заміни слів на синоніми/антоніми, реструктурування та інші, враховуючи особливості іноземної мови.

На рівні дискурсу часто виникає проблема при ініціюванні/завершенні мовлення, підтриманні розмови, вираженні почуттів і ставлення, керуванні взаємодією, з'ясуванні ситуації і намірів тощо. Такі ситуації краще вирішувати за допомогою стратегій співробітництва, які є соціолінгвістичними за своїм характером: звернення за допомогою, розподіл ролей, досягнення консенсусу, з'ясування наявності взаємного розуміння тощо.

Цілеспрямоване формування стратегічної компетенції може відбуватися двома способами. По-перше, через створення на заняттях ситуацій, де спонтанно проявляються стратегії, і, по-друге, цілеспрямовано організувати на заняттях практикування у використанні стратегій досягнення, уникнення та ін. Для забезпечення даної потреби у нашому навчальному закладі ми детально знайомимо майбутніх викладачів філологічних спеціальностей з видами стратегічної компетенції, які використовуються при навчанні іноземної мови, літератури та перекладу, а також з видами стратегій, що застосовуються для опанування мови/літератури/культури, перевірки та оцінювання набутих знань та навичок, контролю та самоконтролю.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, оволодіння стратегічною компетенцією є продуктивним шляхом підвищення рівня комунікативної компетенції, оскільки наближає тих, хто вивчає іноземну мову, до реальної ситуації, в якій спілкуються носії мови. При обмежених мовних ресурсах, якими володіють початківці у вивченні іноземної мови, вміння використовувати комунікативні стратегії дає їм можливість підвищити свою комунікативну компетенцію.

Подальших розвідок потребує практична апробація продуктивних, рецептивних, інтерактивних та посередницьких стратегій у професійній діяльності викладачів філологічних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Карева Л. А. Использование стратегической компетенции в процессе обучения устному общению в аспекте диалога культур : (английский язык, неязыковой вуз) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Карева Людмила Александровна. – М., 2000. – 252 с.
2. Мисечко О. Є. Поняття стратегічної компетенції у змісті сучасної професійної підготовки вчителя іноземної мови у ВНЗ / О. Є. Мисечко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – Вип. 19. – С. 174–178.
3. Ніколаєва С. Ю. Міжкультурна комунікативна та іншомовна комунікативна компетенції / С. Ю. Ніколаєва, І. Ф. Соболева // Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня магістр] / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 23–36.
4. Тимофеева Т. И. Формирование стратегической компетенции студентов в коммуникативной деятельности в процессе обучения иностранному языку : [монография] / Тимофеева Татьяна Ивановна. – Ульяновск : УлГТУ, 2011. – 136 с.
5. Чичерина Н. В. Самостоятельная работа: личностные стратегии изучения иностранного языка. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pomorsu.eu/ScientificLife/Library/Sbornic2/article15html>.
6. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам (теория и практика) : [учеб. пособие для препод. и студ.] / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.
7. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1. – P. 1–47.
8. Einführung in die Sprachlehrforschung / Willis Edmondson; Juliane House. – Tübingen: Franke, 2000. – 369 p.

9. The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment. – Strasbourg, 2001. – 260 p.
10. Oxford R. Language learning strategies: What every teacher should know. [Електронний ресурс] / R. Oxford // – Boston : Heinle & Heinle, 1990. – 342 p. – Режим доступу : http://jonstansell.com/oxford_strategies.htm

Л. Шерстюк,

канд. пед. наук, доцент кафедри англійського мови, ЧНУ ім. П. Могили, г. Николаев, Україна

РОЛЬ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Статья посвящена определению роли стратегической компетенции в профессионально-филологической подготовке. Особенное внимание уделяется этапам коммуникативной деятельности и соответствующим стратегиям. Описан процесс применения стратегий достижения и компенсации в процессе обучения иностранному языку. Доказано важность формирования стратегической компетенции у будущих преподавателей филологических специальностей.

Ключевые слова: стратегическая компетенция; учебно-стратегическая компетенция; стратегии достижения; продуктивные; рецептивные, интерактивные и посреднические стратегии.

L. Sherstiuk,

PhD in Pedagogic sciences, Associate Professor of the English Language Department,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

THE ROLE OF STRATEGIC COMPETENCE IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGY TEACHERS

The article deals with defining the role of strategic competence in professional philological training. Special attention is placed at stages of communicative activity and corresponding strategies. The author describes the application of success and compensation strategies in the process of foreign language acquisition. We prove the necessity of forming the strategic competence in professional training of future philology teachers.

Key words: strategic competence; learning strategic competence; success strategies; productive; receptive, interactive, mediation strategies.

Рецензенти: *Мещанинов О. П.*, д-р пед. наук, професор;
Гришкова Р. О., д-р пед. наук, професор.

© Шерстюк Л. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 14.03.17